

La cova del Parco (Alòs de Balaguer. La Noguera. Lleida): darreres campanyes d'excavacions (1988-1990)

JOSEP M. FULLOLA I PERICOT*,
M. MERCÈ BERGADÀ I ZAPATA**
RAÏL BARTOLÍ I ISANTA***

INTRODUCCIÓ

Les tres darreres campanyes d'excavacions a la cova del Parco (anys 1988, 1989 i 1990) han permès fer realitat els plantejaments previs formulats després de fer-nos càrrec dels treballs l'any 1987. En efecte, l'estiu del 1989 vam poder unir els dos àmbits del jaciment, la cova i l'abric, per tal de tenir oberta una àmplia superfície que ens permet l'excavació en extensió. Aquesta acció ha vingut a afegir-se a les endegades a partir del 1987, com ara la revisió dels materials de l'excavació del Dr. Maluquer de Motes l'any 1984 (MALUQUER DE MOTES, 1988), l'estudi d'una estructura de combustió apareguda l'any 1988 (FULLOLA i BERGADÀ e.p.) o l'estudi sedimentològic de la secció de la cala Maluquer, excavació 1984 (BERGADÀ e.p.).

Amb aquest bagatge d'informació elaborada i publicada no ens sembla pertinent repetir dades ja conegudes, sinó fer-ne conèixer de noves producte sobretot de l'excavació dels dos darrers anys, el 1989 i el 1990. En les línies que segueixen volem que es pugui trobar la síntesi de les últimes novetats a la cova del Parco, tant pel que fa referència a l'estratigrafia com a les restes materials lítiques, òssies, antracològiques, etc.; posarem especial èmfasi també en les estructures de combustió, molt abundants, variades i de gran interès, i en les datacions radiocarbòniques que ens van situant, ja en el seu moment precís, el nivell II que excavem en una fase de transició entre paleolític superior i epipaleolític.

* Catedràtic de Prehistòria de la Universitat de Barcelona i director del SERP.

** Becària de FPI, codirectora de l'excavació i membre del SERP.

*** Codirector de l'excavació i membre del SERP.

SITUACIÓ GEOGRÀFICA

La cova del Parco és situada en el terme municipal d'Alòs de Balaguer (la Noguera). Es localitza en el vessant meridional del Dom de Sant Mamet, a uns 420 m s.n.m. i a 120 m del riu Segre. La seva orientació és de NS. Les coordenades geogràfiques són les següents:

Longitud est: 0 56' 31"

Latitud nord: 41 54' 48"

CONTEXT GEOLÒGIC I GEOMORFOLÒGIC

El jaciment pertany a un complex càrstic que es desenvolupa en els conglomerats oligocènics del sinclinal de La Massana. Aquest sinclinal (POCOVI, 1978) s'estén en direcció EW, des del riu Noguera Ribagorçana, a les proximitats de La Massana, fins a l'aflorent triàsic d'Alòs de Balaguer.

Des d'un punt de vista geomorfològic, la zona d'Alòs correspon a un conegut, lligada la seva evolució a la del riu Segre. Les formes del relleu són les típiques d'un paisatge calcari i de conglomerats amb relleus abruptes i escarpats.

DESCRIPCIÓ MORFOLÒGICA

El jaciment se situa tant a l'interior de la cova com a l'abric exterior, amb continuïtat estratigràfica en els nivells paleolítics. La cavitat constitueix una galeria única i adopta una planta allargada de 10,5 per 4,5 m amb un fort gradient cap a l'interior. El recorregut és molt rectilini, però es pot dividir en dos trams: el primer, a l'exterior, més ample (4,5 m) és format per tot el rebliment sedimentari; el segon, a l'interior, més estret (2 m), és format per una gran acumulació de blocs. L'abric adopta una planta rectangular de 5,5 per 11 m i presenta un fort pendent cap a l'interior.

La gènesi de la cova es vincula a una sèrie de fractures i diàclasis del conglomerat. El dipòsit sedimentari té una homogeneïtat textural; la geometria del qual és asimètrica i cònica, i els nivells presenten un cabussament en direcció nord. Hi ha abundants indicis i restes de l'activitat humana, que disminueixen cap a l'interior de la cavitat.

ANTECEDENTS

La cova del Parco fou descoberta l'any 1974 pel Dr. J. Maluquer de Motes i pel Sr. Rafel Gomà, conegut amb el nom de Rafel del Parco; d'aquí ve el nom del jaciment.

Des de l'any del descobriment, la Universitat de Barcelona va fer excavacions arqueològiques sota la direcció del Dr. Maluquer. L'any 1987 el Dr. J.M.

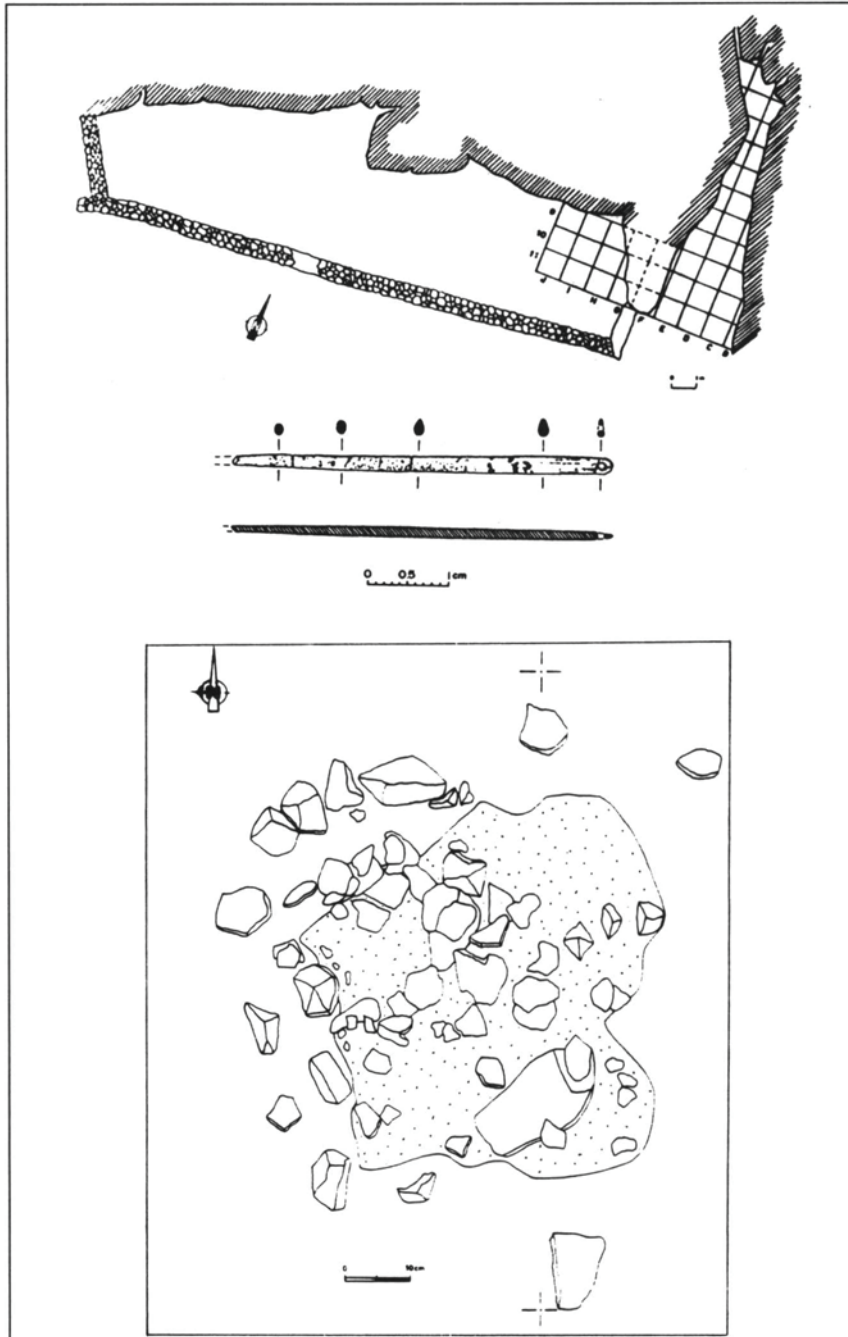

Fig. 1. A la part superior, la planta. Al mig, agulla; nivell II. A la part inferior, estructura de combustió; nivell II.

COVA DEL PARCO

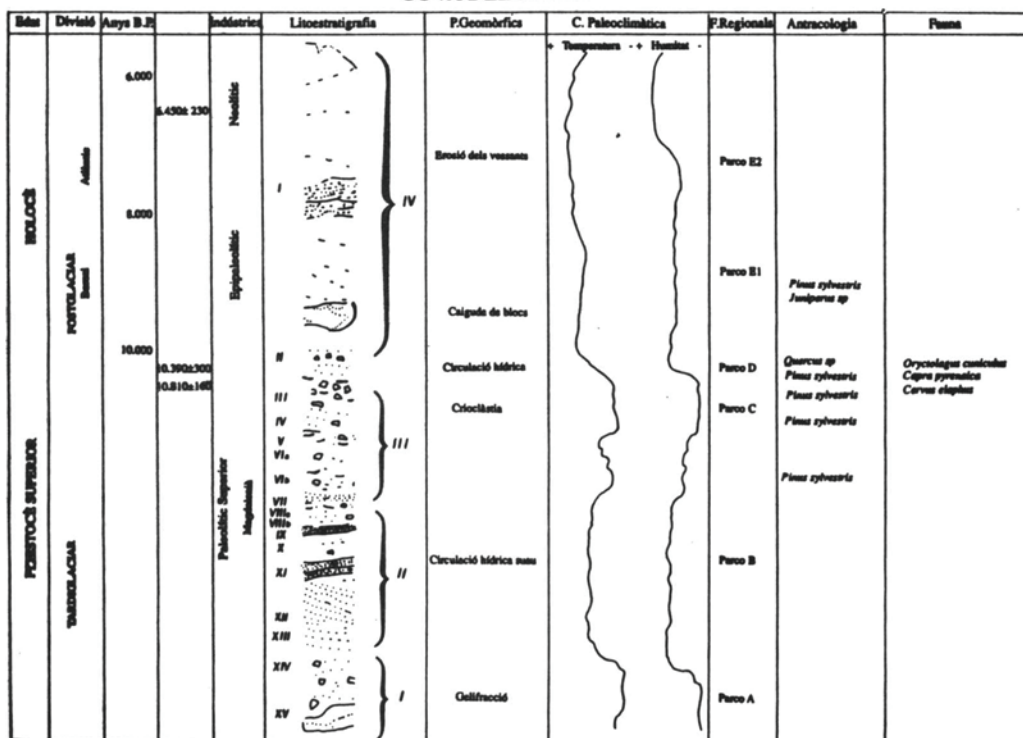

Fig. 2. Síntesi paleoecològica de l'assentament.

Fullola i Pericot codirigí la campanya, i n'assumí la direcció l'any 1988, juntament amb els altres dos signants d'aquest treball, fins a l'actualitat.

L'interès arqueològic del jaciment rau, entre altres raons, en la seva llarga seqüència cronocultural, que va des del paleolític superior (magdalenian) fins a l'edat del bronze. El Dr. Maluquer va distingir-hi 6 estrats; aquesta divisió no cor-responia a una distinció estratigràfica sinó cultural. L'estratigrafia és la següent (MALUQUER, 1983-1984):

- Estrat VI. Paleolític superior.
- Estrat V. Ve representat per la caiguda de blocs. Estèril.
- Estrat IV. Epipaleolític (?).
- Estrat III. Neolític cardial i epicardial.
- Estrat II. Neolític final-calcolític.
- Estrat I. Bronze mitjà i final.
- Superficial. Visgot i medieval.

SEQÜÈNCIA ESTRATIGRÀFICA I SEDIMENTOLÒGICA

Des del punt de vista estratigràfic i sedimentològic s'han distingit 15 nivells, que s'agrupen en 4 unitats clarament diferenciades:

Unitat I. Formada pels nivells XV i XIV (sondeig. Secció W). Els sediments que formen aquests nivells estan constituïts per blocs i graves, que denoten unes condicions fredes i rigoroses (les més acusades del dipòsit). Obeeixen a freqüents cicles de gel/desgel i prou intensitat en la gelada com per desprendre estacionalment crioclastes.

Unitat II. Formada pels nivells XIII fins al VII. La rigorositat climàtica disminueix respecte de la Unitat anterior, i presenta el percentatge més elevat de fracció fina. Les condicions sedimentàries responen a la introducció d'elements fins, abundants, aportats per processos eventuais de circulació hídrica de baixa energia, que són indicadors d'una millora climàtica.

Unitat III. Aquesta unitat comprèn els nivells VI fins al III. Una pulsació freda i probablement més seca es reflecteix en aquest unitat. També apareixen plaquetes de gelifracció, sobretot en els nivells III i IV. La intensitat de la crioclàstia sembla menor que en la Unitat I.

Unitat IV. Formada pels nivells II i I. Finalment, el canvi cap a condicions més humides i notòriament més benignes es manifesta en aquesta Unitat. Les característiques del dipòsit apunten cap a un rebliment de materials fins, degut a l'acció d'un flux hídric d'intensitat variable i estacional. Es manifesten caigudes de blocs.

INTERPRETACIÓ PALEOECOLÒGICA

En aquest apartat tractarem d'esbossar un esquema orientatiu que mostri l'evolució tant sedimentària i paleogeogràfica com paleoecològica de la cova del Parco durant les últimes etapes del tardiglaciari i del postglaciari.

Originàriament, l'entrada al jaciment devia ser la mateixa que a l'actualitat i els dos sectors (cova i abric) devien estar connectats.

Els primers dipòsits detectats a la cova corresponen a sediments generals per processos de gelifracció, en un clima de característiques fredes i seques, UI (N XV-XIV). No es constata ocupació humana. Aquest primer dipòsit representa la primera pulsació paleoclimàtica regional, que anomenem PARCO A.

La rigorositat climàtica cedeix a la unitat següent, UII (des del nivell XIII fins al VII), que correspon a la introducció de sediments per circulacions hídriques eventuais. Això ens fa pensar en una millora climàtica cap a condicions de més humitat. Aquesta segona pulsació paleoclimàtica correspon a la fase regional PARCO B.

Una pulsació més freda i probablement més seca es reflecteix en la Unitat següent, III (N VI fins al III), on apareixen de nou les plaquetes de gelifracció. Els estudis antracològics ens denoten la presència generalitzada de l'espècie *Pinus sylvestris*. Correspon dins de l'escala regional a la fase PARCO C.

Després d'aquesta etapa freda se succeeix un moment d'humitat oscil·lant amb dipòsits de circulació hídrica superficial (N II). Aquest nivell és datat en 10.390 ± 300 BP. De l'estudi de les restes faunístiques que s'han documentat cal destacar la presència del conill (*Oryctolagus cuniculus*), la cabra salvatge (*Capra pyrenaica*)..., que ens evidenciaria una explotació especialitzada en una àrea muntanyenca. Pel que fa a l'estudi antracològic, s'ha constatat la presència dels tàxons *Pinus sylvestris* i *Quercus sp.* La proximitat al postglaciari es manifesta en aquesta fase PARCO D.

El començament del postglaciari ve marcat per una caiguda de blocs que, des del punt de vista de l'habitabilitat de l'assentament, fa que els dos sectors anteriorment esmentats quedin separats definitivament. El canvi cap a unes condicions benignes es manifesta en el NI, on sedimentològicament s'observen etapes de més alta energia que alternaven amb processos de més poca energia. Segons la nostra escala regional, aquestes pulsacions estarien incloses a les fases PARCO E1 i PARCO E2.

INDÚSTRIA LÍTICA I ÒSSIA

Quant a la indústria lítica dels nivells magdalenians de la cova del Parco, cal remarcar que l'estudi que presentem es basa, en bona part, en els materials procedents de les excavacions del Dr. Maluquer. Els treballs de recerca actuals només han iniciat l'excavació d'aquests nivells i no es posseeix encara un conjunt de materials estadísticament representatiu per poder establir un seriós estudi tecnològic.

S'han estudiat 3.349 peces lítiques (FULLOLA, G^a ARGÜELLES i MILLÁN, 1988; G. ARGÜELLES i FULLOLA, 1990), 188 de les quals han estat transformades en útils retocats. Els suports d'aquests útils són les ascles i les làmines, amb uns percentatges del 64% i del 36% respectivament. L'anàlisi tipològica estableix 193 tipus primaris (183 monotipus i 5 peces dobles) i la distribució segons el mode de retoc és:

S	A	B	SE
53	92	44	4
274	477	228	021

El retoc abrupte, dominant, representa el 47% i correspon fonamentalment a les laminetes i puntes de dors (80,4% del retoc). Continuen en importància el retoc simple (27,4%) amb un predomini dels gratadors (43,4% del retoc) i la tècnica del burí (22%), amb un considerable domini dels burins sobre pla natural (72,8% del retoc).

Una primera aproximació tecnològica a aquest material lític permet observar uns sistemes de producció tècnica basats en una explotació laminar de la matèria primera (sílex, preferentment). El volum de tala és preparat acurada-

ment mitjançant la creació de làmines amb cresta (nombroses dins del conjunt industrial), i els nuclis, molt exhaurits, tenen les formes prismàtiques i piramidals típiques d'aquesta tècnica de talla.

Una troballa recent important ha estat un nou element d'indústria òssia que s'afegeix al conjunt de peces, punxons i atzagaies, recuperades pel Dr. Maluquer durant els seus treballs del 1984 (FULLOLA, GARCÍA ARGÜELLES i MILLÁN, 1988). Es tracta d'una agulla, l'única que es posseeix fins al moment a Catalunya en posició estratigràfica, localitzada al Nivell II durant la campanya d'excavació del 1990. Aquesta presenta senyals de combustió i es va retrobar trencada d'antic en tres fragments. Les seves mides totals són de 51 mm de llargada, 2 mm d'amplada màxima proximal i 1 mm d'ample distal. El forat de l'agulla, la realització del qual es va fer mitjançant una perforació per rotació, és circular i el seu diàmetre oscil·la entre 1,5 mm i 1 mm.

ESTRUCTURES DE COMBUSTIÓ

Hem de destacar també un altre aspecte molt important del registre arqueològic: les estructures de combustió. Al llarg d'aquestes darreres campanyes han estat nombroses les estructures constatades dins el sòl d'ocupació del Nivell II. Aquestes estructures tenen una tipologia variada: llars planes (la majoria d'elles de considerables dimensions i de forma irregular), llars de cubeta simples i llars de cubeta amb preparació estructural. D'entre totes destaquen per la seva singularitat l'EC1NII (Estructura de Combustió 1, Nivell II) i l'EC4NII.

La primera d'elles, l'EC1NII, és una llar de cubeta amb delimitació i preparació estructural. La seva forma és circular i el seu diàmetre oscil·la entre 40 i 30 cm. Té una potència de 12 cm. L'anàlisi microestratigràfica ha permès documentar l'existència de tres nivells estructurals diferenciats (FULLOLA i BERGADÀ, e.p.).

Nivell superior: 5 cm de potència. És format per cendres i set blocs, sis de calcària i un de granit, que constitueixen la delimitació de l'estructura.

Nivell intermedi: 4 cm de potència. És format per dos blocs de cornubianita i taques de cendres menys concentrades.

Nivell inferior: 3 cm de potència. Presenta una cinquantena de petits blocs.

Amb l'estudi dels blocs que formen els diferents nivells d'aquesta llar s'hi ha constatat que la majoria han sofert alteracions físico-químiques de rubefacció i fragmentació degudes a l'acció tèrmica. Quant a la litologia dels blocs, cal remarcar que la calcària i el conglomerat provenen del mateix substrat estructural de la cova; en canvi, el granit i la cornubianita provenen de la zona axial pirinenca i arriben a aquesta àrea transportats pel riu Segre; la seva aportació al jaciment correspondria a l'acció antròpica. Cal fer també especial esment d'una de les cornubianites mencionades, ja que en un dels seus costats s'ha documentat una sèrie de polits. Un estudi de reproducció experimental d'aquests darrers ha constatat que aquesta cornubianita hauria desenvolupat funcions de polidor per a l'elaboració de peces d'os polides.

La funcionalitat d'aquesta estructura de combustió seria principalment calorífica i de punt de llum. Aquesta hipòtesi vindria avalada per la mateixa estructuració de la llar i per l'estudi traceològic del material lític associat, que ha identificat un treball sobre materials tous, concretament pell fresca.

La segona estructura de combustió, EC4NII, és de forma circular (60 cm de diàmetre mitjà aproximat) i és delimitada amb blocs. Ens trobem amb un cas poc usual, perquè en realitat es tracta d'una llar doble, és a dir, la segona llar aprofita part de l'estructura d'un foc anterior. Una gran taca de cendres de coloració grisosa s'associa a aquesta llar, amb la qual estava en connexió directa. Aquestes cendres provenen de l'interior de l'estructura i haurien estat escampades molt possiblement per algun agent natural.

Aquesta abundància de llars en aquest Nivell II ens indica que ens trobem davant d'un moment amb una intensa i important ocupació antròpica.

DATACIONS ABSOLUTES

La presència de carbons en els sòls d'ocupació ens ha permès obtenir, fins al moment, les datacions radiocarbòniques següents:

- UBAR - 193 = 10.810 ± 160 BP
- ICEN - 501 = 10.390 ± 300 BP

La primera de les datacions correspon a la base del nivell de caiguda de blocs del sector exterior del jaciment. La segona ha estat feta amb carbons procedents de la primera llar documentada al nivell II (EC1NII) l'any 1988 i ja descrita i esmentada a l'apartat d'estructures de combustió. Aquestes dates ens situen en moments que industrialment no són molt rics però que podríem col·locar en el límit final del paleolític superior.

Els carbons procedents de la campanya del 1990 es troben actualment en tractament al laboratori de la Facultat de Química de la Universitat de Barcelona i contribuiran a continuar obtenint una seqüència tan àmplia com pugui de dates per a aquest jaciment.

CONCLUSIONS I PERSPECTIVES DE FUTUR

Com a síntesi de tot el que hem exposat fins aquí hem de fer una valoració positiva, no tan sols dels resultats obtinguts fins ara, sinó sobretot de les perspectives de futur que obre el jaciment.

Si haguéssim de donar un visió global i integral del paleolític a Catalunya, tan sols tres jaciments podrien aportar seqüències més o menys llargues on s'interrelacionessin indústries, datacions i dades paleoecològiques, per ordre cronològic caldria recórrer a l'abric Romaní (Capellades, Anoia), a l'Arbreda (Serinyà, Pla de l'Estany) i a la cova del Parco. Aquest jaciment cobreix, a més, el segment cronològic final del paleolític superior, del qual l'Arbreda n'està mancat, amb la qual cosa queda coberta de manera pràcticament contí-

nua la darrera glaciació. Aquesta és una de les principals aportacions de la cova del Parco, i l'hem desenvolupada molt sintèticament en l'apartat d'estratigrafia, amb l'esment de les fases de A a E2, corresponents a les oscil·lacions del tardiglacial fins al període atlàntic. La possibilitat de lligar aquesta sèrie estratigràfica amb datacions li dona una dimensió única, de moment, al país.

Quant a la indústria, hem d'esperar que els futurs treballs ens permetran constatar la gran riquesa d'instrumental lític i ossi que coneixem a partir dels treballs del Dr. Maluquer de Motes. L'excavació minuciosa ens permetrà diferenciar cronològicament els successius moments d'ocupació, no diferenciats a les velles excavacions; al mateix temps ens plantejem una ampliació de l'àrea de treball que triplicarà la superfície de paleolític superior, prèvia excavació dels 10 m² de potent estratigrafia neolítica encara existent a la cova. A la possibilitat de conèixer aquesta evolució en el material lític, s'hi afegeix la presència d'elements ossis per primera vegada a Catalunya fora de Serinyà. La troballa de l'agulla ja esmentada en l'apartat corresponent ens situa amb claredat en un magdalenian que esperem veure corroborat per les datacions radiocarbòniques de les estructures de combustió supra i subjacents.

La profusió d'estructures de combustió és també una dada de gran interès, per la seva diversitat de formes i de disposicions. L'estudi acurat d'aquest conjunt ens ha de proporcionar dades de gran interès de tipus cronològic, paleoecològic i social, sobretot si tenim en compte que la seva abundància serà molt gran, si jutgem per la secció de la cala Maluquer 1984.

Però si dins de Catalunya la importància del Parco és gran, la seva inserció dins del panorama actual de la vall de l'Ebre i del vessant sud del Pirineu no fa disminuir aquesta consideració. Tot i que aquests darrers anys la conca de l'Ebre, en el seu sentit més ampli (català, aragonès, etc.), ha anat proporcionant algunes troballes importants del paleolític superior com ara l'abric dels Colls o la cova del Boix, a la vall del Montsant, al Priorat; la Bauma de la Peixera d'Alfés, al Segrià o l'encara inèdit jaciment de Les Forques, prop de Graus, a Osca (comunicació personal de J. M. Rodanés), el Parco té tan sols un paral·lel clar industrialment i cronològic, que és la cova de Chaves, a Osca. Un ampli desenvolupament del magdalenian, per sota d'un ric neolític (tot i que per sota apareixen elements d'escotadura, absents al Parco) i una indústria òssia molt semblant serveixen, entre altres dades, per formular aquest paral·lelisme, que queda palès a les publicacions contingudes a les actes de la reunió «Aragón-litoral mediterráneo; intercambios culturales durante la Prehistoria», de maig del 1990 a Saragossa. Aquesta i d'altres publicacions del nostre equip de treball del SERP de la Universitat de Barcelona han anat donant la justa mesura de la importància del Parco en el context de la prehistòria catalana, situació que esperem que es mantingui i s'incrementi en un futur immediat.

BIBLIOGRAFIA

- BERGADÀ, M.M. (e.p.): *Aproximació a l'estudi sedimentològic-paleoclimàtic d'un assentament prehistòric: La cova del Parco (Alòs de Balaguer, La Noguera; rev. Cypsela, Girona.*
- FULLOLA, J.M.; G.^a ARGÜELLES, P. i MILLÀN, M. (1988): «Noves aportacions al coneixement de la cova del Parco (Alòs de Balaguer, La Noguera, Lleida)», *Actas del I Congreso Internacional de Arqueología de Puigcerdá. Homenaje al Dr. J. Maluquer de Motes, juny del 1986, Puigcerdá, 3 fig., p. 29-35.*
- FULLOLA, J.M. i BERGADÀ, M.M. (e.p.): «Estudi d'una estructura de combustió i revisió dels nivells paleolítics de la cova del Parco (Alòs de Balaguer, La Noguera, Lleida)», *vol. homenatge a Enrique Pla, València.*
- G.^a ARGÜELLES, P. i FULLOLA, J.M. (1990): «El Paleolítico Superior Final en las comarcas meridionales y occidentales de Cataluña», *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense, 13, Castelló de la Plana, 6 fig., p. 17-38.*
- MALUQUER DE MOTES, J. (1983-1984): «Un jaciment paleolític a la comarca de La Noguera», *Pyrenae, 19-20, Barcelona, 6 fig., p. 215-233.*
- MALUQUER DE MOTES, J. (1988): «Mig segle de recerques prehistòriques a les valls del Noguera Pallaresa i del Segre a les vores del Montsec», *Comunicació al VIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdá, 1986. Puigcerdá, p. 17-24.*
- POCOVI, J. (1978): «*Estudios geológicos de las sierras marginales catalanas (Prepirineo de Lérida)*», tesi doctoral, Fac. de Geologia, Univ. de Barcelona, Barcelona, 192 p.